

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ АТОМНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ І ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ

Присвячено аналізу соціальної відповідальності атомної енергетики України. Ідентифіковано основні проблеми соціальної політики НАЕК "Енергоатом": застаріла система оплати праці, невирішене питання захоронення радіоактивних відходів, неефективний розподіл субвенцій, виділених містам – супутникам АЕС, продовження понаднормового терміну експлуатації енергоблоків, корупційні правопорушення, непрозорі тендерні закупівлі. Зазначено основні шляхи розвитку соціальної відповідальності НАЕК "Енергоатом".

Ключові слова: соціальна відповідальність, мотивація персоналу, комплаєнс-політика, культура безпеки.

Вступ. Розвиток атомної енергетики України залишається одним із пріоритетних напрямів забезпечення соціально-економічної стабільності та національної безпеки держави. Саме атомна енергетика забезпечує понад 50 % потреби держави в електроенергії. В Україні атомна енергетика представлена державним підприємством НАЕК "Енергоатом", яке є оператором чотирьох діючих атомних електростанцій.

Одним із факторів розвитку НАЕК "Енергоатом" є забезпечення високого рівня соціальної відповідальності підприємства. Міжнародне співробітництво, трансформація національної економіки вимагають від підприємства перерозподілу пріоритетів у напрямку посилення соціальної відповідальності. У сучасних умовах господарювання високий рівень соціальної відповідальності забезпечує не лише позитивний імідж підприємства, а й підвищує прибутковість, формує кадровий потенціал і сприяє міжнародному партнерству. Віднедавна невід'ємною складовою стратегії розвитку НАЕК "Енергоатом" є забезпечення високого рівня соціальної відповідальності та вираховування інтересів стейкхолдерів. Із 2016 р. підприємство публікує нефінансові звіти, безперервно вдосконалюються внутрішні політики управління персоналом та безпеки праці, інтегруються цілі сталого розвитку ООН у діяльність компанії. Проте чимало проблем у сфері соціальної відповідальності залишаються нерозв'язаними. Як наслідок – недовіра суспільства до атомної енергетики. Відповідно до соціологічних досліджень Київського міжнародного інституту соціології 70 % опитаних вважають, що практично неможливо забезпечити повну безпеку на АЕС [1, с. 5]. Крім того, відповідно до дослідження автора 62 % рецензентів вважають, що атомна енергетика негативно впливає на довкілля. Тому перед науковою спільнотою, управлінцями та законотворцями стоїть завдання забезпечити високий рівень соціальної відповідальності перед усіма стейкхолдерами, підвищити соціальні стандарти, екологічність і безпечність атомної енергетики.

Огляд літератури. Теоретичні основи розвитку соціальної відповідальності на підприємстві досліджували такі вітчизняні науковці, як О. О. Карпенко, Н. К. Мандзюк, О. А. Грішнова, А.М. Колот, Г. Ю. Міщук, О.О. Олійник.

Проблемам упровадження системи комплаєнс-політики присвячені праці таких закордонних науковців, як Й. Віланд, Р. Штайнмайер, С. Грюнінгер, Ф. Мегі, М. Монтелі, С. Берінгер, С. Саралая, Р. Де-Соуза, М. Бекер, Дж. Неш та ін. Теоретико-методологічні основи вправданення антикорупційного комплаєнсу на підприємствах досліджували науковці К. П. Дацко, О. А. Теличко, О. М. Сарахман, В. П. Козьол, Л.Л. Калініченко та ін.

Попри підвищений інтерес науковців до питань соціальної відповідальності дослідженню соціальної відповідальності атомної енергетики увага практично не приділяється. Усі наукові напрацювання спрямовані на аналіз виробничих потужностей та технічного переозброєння атомної енергетики. Проте враховуючи досвід функціонування атомної енергетики в Україні та світі, протиріччя у співпраці з громадами зони спостереження АЕС, питання соціальної відповідальності є не менш важливим.

Метою дослідження є аналіз основних проблем атомної енергетики у сфері соціальної відповідальності та виявлення резервів удосконалення соціальної відповідальності НАЕК "Енергоатом".

Методологія дослідження. Дослідження базується на використанні системи загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання.

Для досягнення мети було використано такі методи: діалектичний метод пізнання – для вивчення та деталізації об'єкта дослідження; логічного узагальнення – для систематизації основних принципів і понять; економіко-статистичний метод – для виявлення основних тенденцій розвитку соціальної відповідальності; графічного узагальнення – для візуалізації даних. Інформаційною базою дослідження є офіційні звіти "НАЕК "Енергоатом", внутрішні політики підприємства, Колективний договір, опитування KPMG, результати розслідувань антикорупційних органів, наукові праці закордонних і вітчизняних науковців, результати власних наукових та емпіричних досліджень автора, комунікація з головами громад зони спостереження АЕС.

За основу аналізу взято класифікацію видів соціальної відповідальності за ключовими стейкхолдерами, описаними в статті професора О.А. Грішнєвої [2]. Система проблем у сфері соціальної відповідальності за ключовими стейкхолдерами побудована автором на основі аналізу відкритих даних 2016–2020 рр., дослідження міжнародного досвіду та позицій вітчизняних фахівців.

Методом анкетування автором проведено власне дослідження ставлення населення до атомної енергетики. В анкетуванні взяли участь 480 осіб з усіх регіонів України. Дослідження проводилось протягом трьох місяців (травень–липень 2021 р.). Респондентам було запропоновано відповісти на п'ять закритих запитань, які стосувалися безпеки функціонування АЕС, впливу на довкілля та довіри суспільства до атомної енергетики. Анкета поширювалась у 38 місцевих групах соціальної мережі Фейсбук в усіх регіонах України та п'яти загальнонаціональних групах з охопленням понад 5 млн учасників. Вікова структура рецензентів:

До 25 років – 12,8 % опитаних;

25–35 – 31 %;

36–50 – 30 %;
51–60 – 13,7 %;
61+ – 12,5 %.

Основні результати. У широкому розумінні соціальна відповідальність – це відповідальність суб'єкта господарювання за результати впливу діяльності на довкілля та суспільство загалом. Стратегія соціально відповідальних підприємств базується не лише на зменшенні негативного впливу діяльності, а й на постійному діалозі з громадськістю, участі у розв'язанні глобальних соціально-екологічних проблем.

Будь-яке підприємство функціонує в цілісній системі взаємозв'язків основних стейкхолдерів. Система соціальної відповідальності НАЕК "Енергоатом" спрямована на задоволення потреб основних стейкхолдерів. О. А. Грішнова виділяє такі форми прояву соціальної відповідальності: відповідальний виробник, роботодавець, учасник соціальних відносин, учасник політичних відносин з державою, діловий партнер [2, с. 11].

У межах цих рівнів можна виділити основні проблеми НАЕК "Енергоатом" і види соціальної відповідальності підприємства (табл. 1).

Таблиця 1. Основні проблеми НАЕК "Енергоатом" у сфері соціальної відповідальності

Роль НАЕК "Енергоатом"	Стейкхолдер	Проблема	Види соціальної відповідальності
Роботодавець	Персонал	✓ Застаріла система оплати праці	Корпоративна
Учасник соціальних відносин	Суспільство/ громади зони спостереження АЕС	✓ Накопичення радіоактивних відходів	Екологічна
		✓ Продовження понаднормового терміну експлуатації енергоблоків	Юридична (правова)
Учасник політичних відносин з державою	Держава	✓ Неефективний розподіл субвенцій, виділених містам – супутникам АЕС	
		✓ Корупційні правопорушення на підприємстві	
Діловий партнер	Контрагенти	✓ Непрозорі тендерні закупівлі	

Джерело: Розроблено автором.

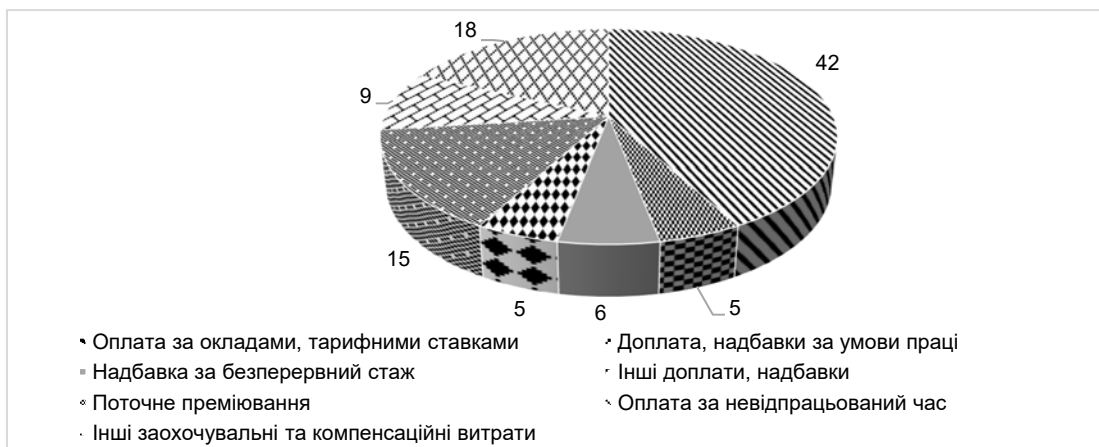
Проблеми ідентифіковано в межах трьох видів соціальної відповідальності: корпоративної (застаріла система оплати праці), екологічної (накопичення радіоактивних відходів, продовження понаднормового терміну експлуатації енергоблоків) та юридичної (корупційні правопорушення, непрозорі тендерні закупівлі, неефективний розподіл субвенцій).

Однією зі складових соціальної політики НАЕК "Енергоатом" є управління персоналом. У ДП "НАЕК "Енергоатом" працює 34,3 тис осіб. На атомних станціях зай-

нято 88 % (30916 осіб) персоналу від загальної кількості працюючих у ДП "НАЕК "Енергоатом".

Середній розмір заробітної плати на підприємстві становив майже 40 тис. грн за підсумками 2020 р. [3, с. 28]. На НАЕК "Енергоатом" діє система матеріального заохочення. Загалом Колективним договором передбачено 16 видів доплат, 13 надбавок, 4 види премії, 5 інших – заохочувальні та компенсаційні виплати.

Оплата за окладом становить у середньому лише 42 % у структурі заробітної плати. Решта – премії, надбавки та доплати (рис. 1).

Рис.1. Структура середньої заробітної плати на НАЕК "Енергоатом", %

Джерело: [4, с. 71]

Частина доплат, надбавок і премій регулюється законами України і поширюється на всі підприємства та установи. Проте в Колективному договорі НАЕК "Енергоатом" прописані й такі положення, які стосуються виключно підприємства. Загалом на підприємстві діє понад 20 положень про преміювання, нарахування надбавок і доплат для працівників.

Значна частина надбавок та премій мають недостатньо зрозумілу систему розрахунку або регулюються

застарілими постановами. Зокрема на підприємстві діє постанова КМУ від 1999 р. "Про заходи щодо закріплення кадрів в електроенергетиці". Цією постановою передбачено щомісячні надбавки за безперервний стаж роботи в електроенергетиці [5, с. 121]. Максимально можливий розмір надбавки за безперервний стаж роботи становить 25 % (при стажі роботи понад 25 років). Відповідно до умов Колективного договору винагороди за підсумками роботи за рік також прямо пропорційна

стажу роботи. За підсумками року працівник, який працює 10 років на підприємстві отримує винагороду вдвічі більшу, ніж той працівник, що працює 1 рік. Відповідно частина премій та надбавок враховує лише стаж роботи без оцінки продуктивності працівника. Більшість прогресивних підприємств відходять від преміювання за стаж роботи, а заохочують безпосередньо компетенції та результати роботи.

Колективним договором передбачено 5–10 % надбавки за знання іноземної мови і використання її в роботі (керівникам, спеціалістам, фахівцям), хоча знання іноземної мови для більшості підприємств є необхідною умовою працевлаштування, а не додатковою винагородою.

Недостатньо вичерпно в положеннях аргументовано умови преміювання та надання окремих надбавок і доплат. Зокрема розмір надбавки за високі досягнення в праці встановлюється у відсотках від посадового окладу працівника. Максимальний розмір надбавки становить 50 %. Для нарахування цієї надбавки передбачено низку критеріїв:

- виконання робіт пріоритетних напрямів (підвищення культури безпеки, якісне проведення ремонтів енергоблоків, упровадження і реалізація заходів організаційно-економічного напрямку та ін.);
- висока кваліфікація працівника;
- самостійні розробки, прояв ініціативи;
- глибокі знання за фахом;
- бездоганне виконання вимог нормативної й виробничої документації;
- висока працездатність;
- виконання робіт вищої категорії складності порівняно з роботами, що виконуються відповідно до посади;
- удосконалення прийомів і методів роботи, оволодіння новими і сучасними технологіями;
- інші високі показники в роботі [5, с. 74].

Проте не зрозуміло, які напрями робіт вважаються пріоритетними, а які такими не вважаються. У положенні також не зазначено, як оцінюється висока працездатність, глибокі знання та висока кваліфікація.

Надбавка за високі досягнення у праці встановлюється наказом президента ДП "НАЕК "Енергоатом" (для дирекції компанії) або генерального директора (директора) (для відокремлених підрозділів) за погодженням з відповідним профспілковим комітетом. Проте не зазначено, хто проводить оцінювання.

Загалом премії, надбавки та доплати становлять 58 % у структурі заробітної плати працівників, тому всі виплати мають бути аргументованими, об'єктивно оціненими та зрозумілими в першу чергу працівникам підприємства.

Важливою складовою соціальної відповідальності підприємства є нульова толерантність до корупції. НАЕК "Енергоатом" був першим серед державних підприємств, які затвердили антикорупційну програму відповідно до вимог Закону України "Про запобігання корупції" у 2015 р. Програма включає комплекс правил, стандартів і процедур щодо виявлення, протидії та запобігання корупції в діяльності підприємства. У 2020 р. програму було оновлено втретє [6]. Нова редакція документа підготовлена з урахуванням принципів Міжнародного стандарту ISO 37001:2018 "Системи управління щодо протидії корупції", комплаєнс політики підприємства, Кодексу корпоративної етики та Закону України "Про запобігання корупції".

Для організації та контролю заходів у сфері антикорупційної діяльності в Компанії функціонує відповідальний підрозділ – дирекція із запобігання та протидії корупції.

Працівники НАЕК "Енергоатом" на постійній основі беруть участь у внутрішніх і зовнішніх програмах навчання та "антикорупційних" конференціях. У 2019 р. було проведено 73 заходи з навчання політикам і методам протидії корупції [7, с. 106].

Із 2015 р. на підприємстві щороку проводиться анонімне анкетування працівників з питань запобігання корупції. Серед опитаних працівників у 2015–2016 рр. понад 85 % вважали, що є потреба в здійсненні антикорупційних заходів у діяльності НАЕК "Енергоатом" [8, с. 48]. Найбільш корумпованою сферою діяльності п'ять років поспіль залишається сфера закупівлі товарів, робіт і послуг, так вважають понад 70 % опитаних (рис. 2).

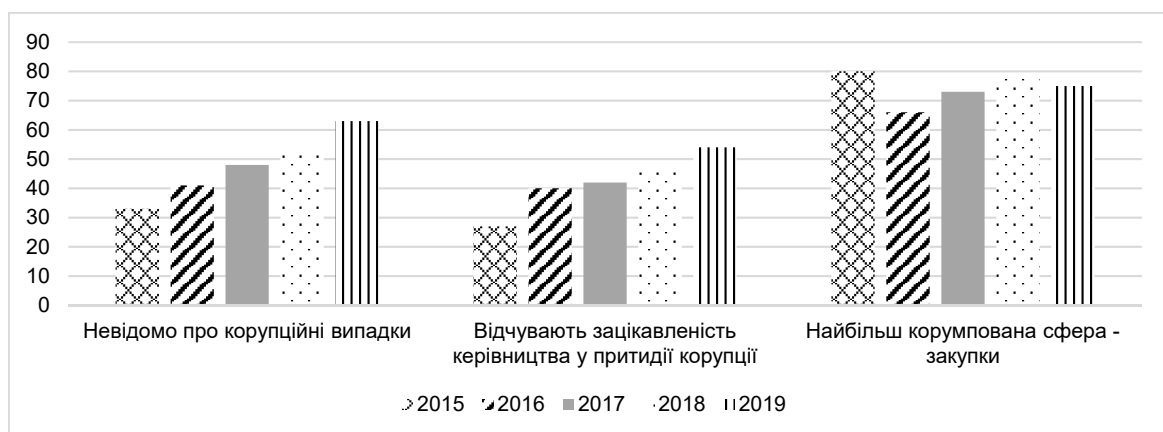

Рис. 2. Результати опитування працівників НАЕК "Енергоатом" з питань запобігання корупції (% опитаних)

Джерело: систематизовано автором на основі [7; 8; 9].

За останні роки ситуація дещо змінилася, проте результати анонімного опитування вказують на ще високий рівень корупції. На думку опитаних, зросла зацікавленість керівництва в подоланні корупції в Компанії – із 27 % у 2015 р. до 54 % у 2019 р.

У 2019 р. порівняно з 2018 р. збільшилася кількість працівників, яким невідомо про випадки корупції (із 52 до 63 %). Серед заходів, які потрібно вжити для подолання (зменшення) корупції, працівники вказали мінімізацію участі посередників у процедурах закупівель (45,9 %), посилення контролю за дисципліною та

забезпечення невідворотності покарання (31,3 %) і підвищення заробітної плати (30,6 %). Найбільшими перешкодами для подолання корупції працівники вбачають у відсутності політичної волі на загальнодержавному рівні (49,5 %) та сталій практиці вчинення корупційних дій для отримання особистої вигоди (40,7 %). Водночас опитані працівники не повідомляють про відомі їм факти корупційних дій, оскільки не вірять у невідворотність притягнення до відповідальності винних осіб (60,9 %) та не впевнені у збереженні конфіденційності наданої інформації (35,9 %) [7, с. 10]. Стимулами до вчинення корупційних дій працівниками підприємства, на думку опитаних, є впевненість у безкарності.

У 2019 р. ДП "НАЕК "Енергоатом" першим серед державних підприємств провело зовнішню оцінку корупційних ризиків у своїй діяльності. Оцінка проводилася на виконання вимог ч. 2 ст. 61 Закону України "Про запобігання корупції". У межах проведення оцінки було проаналізовано 102 повідомлення про можливі факти вчинення працівниками підприємства корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією, з яких 36 повідомлень було надіслано на електронну адресу "Скринька довіри".

За результатами розгляду повідомлень про можливі корупційні правопорушення та інші неправомірні дії було організовано та проведено 75 службових розслідувань (перевірок), за якими:

- ✓ 9 особам оголошено догану;
- ✓ 57 осіб позбавлено премій;
- ✓ 3 особи звільнено із займаних посад.

За результатами розгляду повідомлень про можливі корупційні правопорушення у 2018 р. було організовано та проведено 95 службових розслідувань (перевірок). Позитивний економічний ефект від проведених службових розслідувань і перевірок становить 5874,6 тис. грн (зокрема, було зменшено вартість укладених договорів і стягнуто штрафні санкції) [9, с. 16].

Крім того, у 2018 р. було врегульовано 70 конфліктів інтересів у Компанії, а в 2019 – 85 конфліктів.

На основі звітів про результати виконання антикорупційних програм можемо зробити висновки, що найбільші корупційні ризики пов'язані з процедурами закупівель товарів і послуг і конфліктами інтересів.

У 2017 р. під час розслідування детективи НАБУ встановили, що службова особа АЕС ДП "НАЕК "Енергоатом" і чотири представники комерційних структур при здійсненні державних закупівель, використовуючи низку підконтрольних підприємств, забезпечили укладення та виконання договорів поставки комплектуючих для АЕС за завищеними цінами (перевищували ринкові у 18–34 рази) [10]. Обвинуваченого судитимуть заочно, оскільки з 2016 р. він перебуває за межами України. 26 лютого 2021 р. прокурори САП скерували обвинувальний акт до суду.

У 2020 р. детективи НАБУ за процесуального керівництва САП повідомили заступнику генерального директора відокремленого підрозділу НАЕК "Енергоатом" про підозру у вчиненні кримінального корупційного правопорушення, пов'язаного з наданням та отриманням неправомірної вигоди. Слідство встановило, що посадовець відокремленого підрозділу, зловживаючи своїм

службовим становищем, у 2017 р. уклав із компанією, підконтрольною экс-депутату, договір на 929 млн грн. Згідно з ним ця компанія мала збудувати Централізоване сховище відпрацьованого ядерного палива реакторів ВВЕР АЕС України. Згодом витрати на будівництво сховища зросли до 1,36 млрд грн. Однак об'єкт і досі не введено в експлуатацію [11]. Наразі справа розслідується.

Серед основних шляхів мінімізації ризиків, пов'язаних із закупівлями, є повна автоматизація процесу закупівель у системі SAP ERP, зменшення кількості посередників і збільшення відсотка прямих контрактів з безпосередніми виробниками продукції.

Варто також зазначити, що, крім розроблених політик та процедур, має бути чітка відповідальність за порушення антикорупційного законодавства. Головна роль у цьому питанні покладена на антикорупційні органи.

Важливе місце в системі соціальної відповідальності посідає безпека виробництва для персоналу та суспільства загалом. У НАЕК "Енергоатом" розроблено систему управління культурою безпеки праці на підприємстві. Значна увага приділяється навчанню персоналу, щороку збільшуються витрати на охорону праці, розроблено комплексні програми підвищення ефективності експлуатації АЕС. Занепокоєння в суспільстві викликає збільшення понаднормового терміну експлуатації АЕС, що, у свою чергу, вимагає підвищеної уваги до технічних характеристик енергоблоків і запуску просвітницької кампанії щодо надійності атомної енергетики для суспільства.

У НАЕК "Енергоатом" продовжено терміни експлуатації всіх 15 діючих енергоблоків АЕС у понадпроектний період. Для цього в Компанії створено відповідні структури, з регулюючим органом розроблена та погоджена нормативна, методична та технічна документація. Термін експлуатації енергоблоків продовжено на 10–20 років.

5 січня 2021 р. Енергоатом отримав ліцензію Державної інспекції ядерного регулювання України (ДІЯРУ) на право провадження діяльності останнього енергоблока (№ 5 Запорізької атомної електростанції) до 2030 р. [12].

Що стосується економіки, то продовження терміну експлуатації енергоблоків є досить ефективним. Для порівняння: будівництво одного енергоблока потужністю 1000 МВт коштує 5–7 млрд дол, тоді як заходи з продовження терміну експлуатації енергоблока ВВЕР-1000 – приблизно 300 млн дол [13, с. 5].

Проте щодо безпеки є певне занепокоєння в суспільстві та експертному середовищі, оскільки піддається сумніву надійність роботи застарілого обладнання.

Національний екологічний центр України (НЕЦУ) зазначає, що, незважаючи на заходи з підвищення безпеки, загальний стан реакторів із часом погіршується під впливом "жорстких" умов усередині реактора. Корпус реактора замінити на нові неможливо, тому жодна програма модернізації не гарантує реальної безпеки. Оцінка впливу на довкілля (ОВД) за європейськими стандартами, а також консультації з країнами, що можуть зазнати негативного впливу, в Україні не проводиться [1].

Відповідно до дослідження 59 % опитаних не підтримують продовження термінів експлуатації енергоблоків, 62 % – вважають, що атомна енергетика негативно впливає на довкілля (рис. 3).

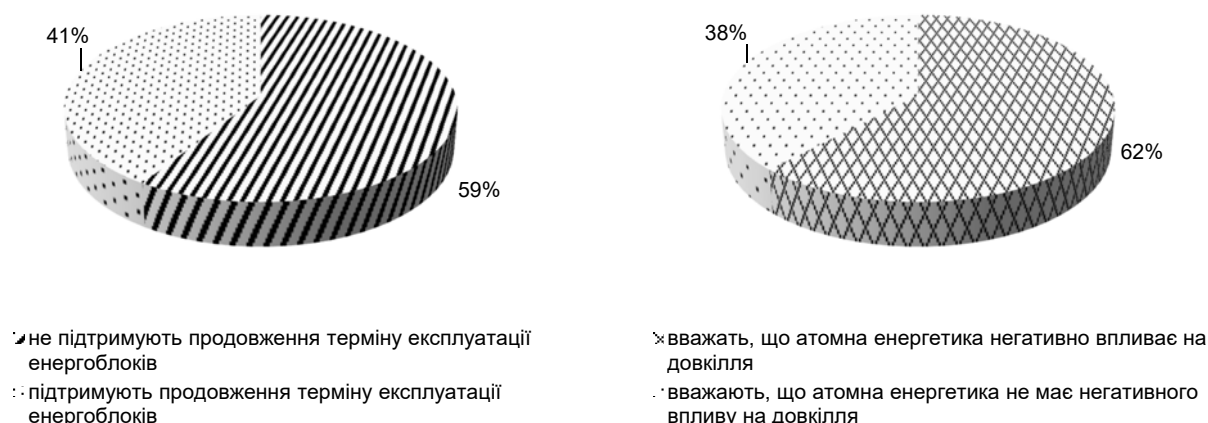

Рис. 3 Результати опитування щодо ставлення населення до атомної енергетики (травень–липень 2021 р.)

Джерело: дослідження автора.

Варто зазначити, що стабільно високим є показник позапланових ремонтів на АЕС, що свідчить про технічні несправності та потенційні загрози (табл. 2).

Таблиця 2. Показники ремонту енергоблоків (2015–2020)

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	9 місяців 2020
Фактична тривалість ремонтів енергоблоків (діб)	1109	1427	1170	1501	1555	1047
Загальна кількість ремонтів	26	31	28	29	24	23
Кількість позапланових ремонтів	7	11	9	9	6	6
Позапланові ремонти (%)	26,92	35,48	32,14	31,03	25,00	26,09

Джерело: [3; 4; 8].

У випадку позапланових ремонтів працівники АЕС, які виконують ремонтні роботи, отримують додаткове радіаційне опромінення. Тому ремонтні кампанії потребують чіткого планування. Зокрема, на енергоблоках № 3 і 6 ЗАЕС ремонти планувалися на 2019 р., а були

проведені в 2020 р. [18, с. 23]. Відповідно 35 працівників, які проводили ремонтні роботи, отримали дозу опромінення 10–15 мілізіверта, що у 20–30 разів вище, ніж середній показник по підприємству (табл. 3).

Таблиця 3. Розподіл річних індивідуальних ефективних доз зовнішнього опромінення персоналу АЕС за 2020 рік

АЕС	Кількість контрольних осіб за рік	Кількість осіб, які отримали до 1 січня 2021 р. дозу опромінення					Дози опромінення за 2020 р.	
		< 1 мЗв	1–2 мЗв	2–6 мЗв	6–10 мЗв	10–15 мЗв	Колективна, мілізівертів на особу	Середня індивідуальна, мілізівертів на особу
ЗАЕС	5061	4224	259	447	96	35	3504,24	0,692
РАЕС	4361	3991	187	165	18	0	1251,01	0,287
ЮУАЕС	2877	2387	164	257	64	5	1789,41	0,622
ХАЕС	2861	2596	142	123	0	0	779,55	0,272
НАЕК "Енергоатом"	15160	13198	752	992	178	40	7324,21	0,483

Джерело: [18].

Окремою складовою соціальної відповідальності НАЕК "Енергоатом" є екологічна відповідальність. Позитивним аспектом функціонування АЕС є те, що атомні електростанції – найбільше джерело низьковуглецевої електроенергії серед базових видів енергогенерації. Прикладом служить порівняння обсягу викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря Запорізькою АЕС і розташованою поруч з нею Енергодарською ТЕЦ: за останні п'ять років газо-аерозольні викиди ЗАЕС становили 78 т, а ТЕЦ – 110 тис. т [4, с. 41].

Проте існує проблема з утворенням радіоактивних відходів. У сховищах Чорнобильської АЕС накопичилося 22 645 м³ радіоактивних відходів, що приблизно дорівнює об'єму 9 "олімпійських" басейнів. Прогнозований об'єм РАВ при знятті з експлуатації енергоблоків ЧАЕС

та перетворенні об'єкта "Укриття" на екологічно безпечну систему становить 177 255 м³, що за об'ємом приблизно дорівнює 70 "олімпійським" басейнам. "Укриття" (саркофаг) – ізоляційна споруда над четвертим енергоблоком ЧАЕС, яку було побудовано за 206 діб у 1986 р. Швидкі темпи його спорудження призвели до появи конструктивних недоліків [14].

Радіоактивні відходи від переробки відпрацьованого ядерного палива (ВЯП) вивозяться на тимчасове технологічне зберігання з подальшою переробкою в Росію на "Гірничо-хімічний комбінат" і "Маяк". Через відсутність власного централізованого сховища Україна змушена кожен рік витрачати до 200 млн дол на оплату послуг з вивезення та переробки ВЯП на території Росії [15, ст. 28].

У грудні 2020 р. завершилося будівництво першого пускового комплексу Централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива (ЦСВЯП), вартість якого становила близько 2 млрд грн. Повноцінна робота першого пускового комплексу стартує в 2021 р. – після завершення будівництва 43-кілометрової залізничної колії, що веде до Сховища [16].

Планується повністю завершити реалізацію проєкта до 2040 р. Проєктна місткість ЦСВЯП становитиме 458 контейнерів HI-STORM, які зможуть вмістити 16 529 відпрацьованих паливних збірок. Багатошарові контейнери HI-STAR їхатимуть до ЦСВЯП залізницею з Рівненської, Хмельницької та Южно-Української АЕС, де будуть зберігатися протягом 100 років [15, с. 36].

Ще однією соціальною проблемою є механізм нарахування субвенцій містам-супутникам АЕС.

Щорічно НАЕК "Енергоатом" сплачує збір на соціально-економічну компенсацію ризику населення територій зони спостереження в розмірі 1 % обсягу реалізації електроенергії, виробленої компанією за відповідний період. Цей збір передбачено положеннями Закону України "Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку".

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів субвенція спрямовується бюджетам адміністративно-територіальних одиниць насамперед на:

✓ реалізацію проєктів нового будівництва, капітального ремонту;

✓ закупівлю засобів індивідуального захисту органів дихання та препаратів йоду;

✓ навчання населення користуванню об'єктами соціальної інфраструктури та засобами захисту органів дихання;

✓ фінансування в разі потреби об'єктів соціальної інфраструктури, зокрема навчальних закладів, закладів охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, об'єктів житлово-комунального господарства, автомобільних доріг, систем зв'язку;

✓ погашення кредиторської заборгованості, що утворилася за субвенцією в попередніх роках [17].

За період 2016–2020 рр. НАЕК "Енергоатом" сплатив понад 2 млрд грн на компенсацію ризику населення територій зони спостереження.

Попри визначену законом суму компенсації, у місцеві бюджети протягом 2016–2020 рр. було розподілено близько 700 млн грн (третина від коштів, сплачених Енергоатомом) (рис. 4).

Сума компенсації, починаючи з 2015 р., була зафіксована на рівні 137,5 млн грн. Така ж сума закладена в бюджеті на 2021 р.

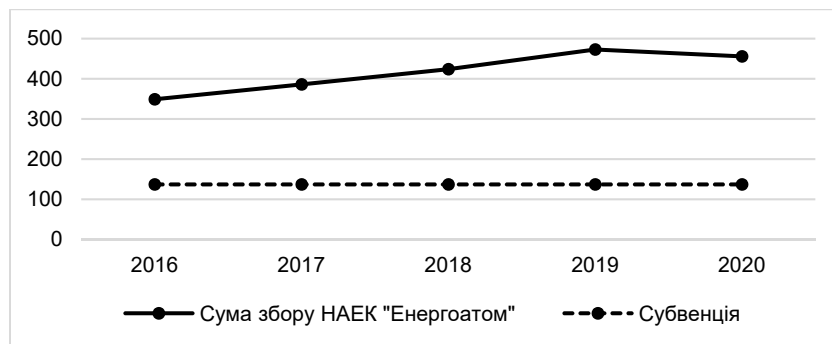

Рис. 4. Сума збору НАЕК "Енергоатом" і субвенція містам за період 2016–2020 рр. (млн грн)

Джерело: [16].

У 2019 р. групою народних депутатів було подано проєкт Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає на території зони спостереження). Проєктом Закону передбачалося віднесення збору на соціально-економічну компенсацію виключно до джерел формування спеціального фонду та спрямування коштів на субвенцію в повному обсязі. Проте в лютому 2021 р. проєкт Закону було знято з розгляду [19].

У звіті Рахункової палати за 2019 р. про результати аудиту ефективності використання субвенції зазначено кілька проблем, які залишаються невирішеними. Зокрема:

✓ Законом № 39 визначено, що фінансування здійснюється із спеціального фонду Державного бюджету України за рахунок збору, що має цільове призначення. Проте із 01.01.15 Бюджетним кодексом України цей збір віднесено до доходів загального фонду державного бюджету і нараховуються у значно меншій сумі, а не пропорційно до суми збору;

✓ Неефективним було управління коштами субвенції на місцевому рівні, про що свідчить щорічне повер-

нення до державного бюджету як невикористаних від 12 до 16% від обсягу бюджетних асигнувань. Мали місце численні факти порушень законодавства з питань містобудівної діяльності, публічних закупівель і бюджетного законодавства;

✓ Нормативно-правове забезпечення надання та використання субвенції в 2017–2019 рр. було неналежним [20].

Крім проблеми нарахування субвенцій у значно меншій сумі, досі нерозв'язаною залишається проблема неефективного використання коштів. У 2020 р. на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає в зоні спостереження Рівненської АЕС, уряд спрямував 29,8 млн грн державної субвенції. За підсумками року 40,8 % субвенції, а це понад 12 млн грн, залишилися не використаними та були повернуті до держбюджету [21].

Причини невикористання коштів субвенції в повному обсязі (за інформацією очільників громад):

✓ недостатньо часу для реалізації проєктів (обсяг фінансування затверджується в кінці року);

✓ економія за результатами закупівель/укладення договорів/виконання робіт;

- ✓ скасування тендера через відсутність пропозицій;
- ✓ оскарження процедури закупівель одним із учасників тендера в Антимонопольному комітеті України.

Відповідно суттєвою проблемою використання субвенцій є недоліки в плануванні. У своєму звіті Рахункова палата також рекомендує спрямовувати всі кошти від збору на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає на території зони спостереження, як це й передбачено законом. Проте, враховуючи системну практику недовикористання наявних коштів місцевими бюджетами, постає питання доцільності збільшення субвенції, оскільки за умов збереження тенденції відсоток повернутих коштів буде зростати.

Для розв'язання проблеми нарахування субвенцій потрібно додатково проаналізувати обсяг реальної потреби в коштах. Наступним етапом розв'язання проблеми є виправлення колізій в нормативно-правовій базі на основі фінансового аналізу, комунікації з місцевим самоврядуванням, профільними експертами та законотворцями.

Висновки і дискусія. За останні роки в атомній енергетиці відбулися значні зміни у сфері соціальної відповідальності. НАЕК "Енергоатом" став першим державним підприємством, яке презентувало нефінансовий звіт за стандартами GRI (Global Reporting Initiative). На підприємстві розроблено гендерну політику, комплаєнс-політику, систему управління культурою безпеки. НАЕК "Енергоатом" реалізує політику відповідності своєї діяльності цілям сталого розвитку.

Попри суттєві зміни в соціальній відповідальності, низка проблем залишається нерозв'язаною. Найбільшими проблемами соціальної політики НАЕК "Енергоатом" залишаються застаріла система оплати праці, невирішене питання захоронення радіоактивних відходів, неефективний розподіл субвенцій, виділених містам – супутникам АЕС, продовження понаднормового терміну експлуатації енергоблоків, корупційні правопорушення, непрозорі тендерні закупівлі. Резервами розвитку соціальної відповідальності на підприємстві є:

- ✓ розробка нової системи оплати праці,
- ✓ регулювання на законодавчому рівні механізму розподілу субвенцій,
- ✓ посилення відповідальності за корупційні злочини,
- ✓ автоматизація процесу закупівель у системі SAP ERP,
- ✓ зменшення кількості посередників у закупівлях,
- ✓ підвищення прозорості діяльності підприємства,
- ✓ запуск просвітницької кампанії з метою відновлення довіри суспільства до АЕС.

Посилення соціальної відповідальності потребує системної роботи не лише менеджменту НАЕК "Енергоатом", а й законотворців та антикорупційних органів.

Наступним етапом наукових досліджень є розробка рекомендацій щодо розв'язання ідентифікованих і проаналізованих у статті проблем.

Список використаних джерел

1. Ставлення населення України до атомної енергетики (Результати опитування – 2015). Національний екологічний центр України (НЕЦУ). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nescu.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/Social-Survey-on-Nuclear-Energy-in-Ukraine-NECU_ua.pdf
2. Соціальна відповідальність у трудових відносинах: теорія, практика, регулювання ризиків [Текст] : монографія / О. А. Грішнова, Г. Ю. Міщук, О. О. Олійник; Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. – Рівне : НУВГП, 2014. – 217 с.
3. Звіт з управління за 2020 рік. ДП "НАЕК "Енергоатом". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.energoatom.com.ua/uploads/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%BF%D1%80%D0%>

BE%20%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%202020.pdf

4. Нефінансовий звіт НАЕК "Енергоатом" за 2019. ДП "НАЕК "Енергоатом". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.energoatom.com.ua/uploads/2020/web_EA_19_s.pdf

5. Колективний договір ДП "НАЕК "Енергоатом" на 2019–2020 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.energoatom.com.ua/uploads/others/kd_2019_2020.pdf

6. Антикорупційна програма "НАЕК "Енергоатом". ДП "НАЕК "Енергоатом". 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.energoatom.com.ua/uploads/2020/ap20-200508051847.pdf>

7. Звіт про результати виконання антикорупційної програми ДП "НАЕК "Енергоатом" за 2019 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.energoatom.com.ua/uploads/2020/%D0%A0%D0%9F%D0%97/NFR_ua_web.pdf

8. Нефінансовий звіт "НАЕК "Енергоатом" за 2016. ДП "НАЕК "Енергоатом". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.energoatom.com.ua/ua/actvts-16/sustainable_development-98/non_financial_reporting

9. Звіт про результати виконання антикорупційної програми ДП "НАЕК "Енергоатом" за 2018 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.energoatom.com.ua/uploads/others/zvit_2018.pdf

10. Викрито корупційну схему завдання збитків ДП "Енергоатом" на суму понад 30 млн грн.. *Національне антикорупційне бюро України (НАБУ)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/novyny/vykryto-korupciynu-shemu-zavdannya-zbytkiv-dp-energoatom-nasumu-ponad-30-mln-grn>

11. Екснардепа та посадовця "НАЕК "Енергоатом" викрито на неправомірній вигоді. *Національне антикорупційне бюро України (НАБУ)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/novyny/eksnardepa-ta-posadovcu-naek-energoatom-vykryto-na-nepravomirniyu-vygodu>

12. Державна інспекція ядерного регулювання України (ДІЯРУ). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://snriu.gov.ua/news/vidanolicensiyu-dp-naek-energoatom>

13. Черних П. Українські АЕС у 2019 році: результати великої роботи. Видання Національної атомної енергогенеруючої компанії "Енергоатом" – Енергоатом України № 2 (49). – 2020

14. Чорнобильська АЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://chnpp.gov.ua/ua/activity/shelter-object-transformation>

15. 20 відповідей про централізоване сховище відпрацьованого ядерного палива. НАЕК "Енергоатом". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.energoatom.com.ua/files/file/informac_yniy_buklet_20_v_dпов_dey_pro_csvyap.pdf

16. Офіційний сайт НАЕК "Енергоатом". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.energoatom.kiev.ua/ua/>

17. Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає на території зони спостереження: Постанова Кабінету міністрів України від 15.02.12 № 91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/91-2012-%D0%BF#>

18. Аналітичний річний звіт про стан радіаційної безпеки та радіаційного захисту на АЕС ДП "НАЕК "Енергоатом" у 2020 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.energoatom.com.ua/uploads/2021/2020_pdf.pdf

19. Звіт з управління за 2018 рік. ДП "НАЕК "Енергоатом". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/energoatom/2018->

20. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України: Проект Закону від 04.12.19 № 2526 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=67531

21. Звіт Рахункової палати "Про результати аудиту ефективності використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на фінансування заходів соціально-економічної компенсації ризику населення, яке проживає на території зони спостереження – 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://tp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2020/3-1_2020/Zvit_3-1_2020.pdf

22. Лікарні, школи та дороги: на що була витрачена "субвенція РАЕС" у 2020 році. Офіційний сайт Рівненської АЕС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rpp.rv.ua/likamni-shkoli-ta-dorogina-shho-bula-vitrachena-%C2%ABsubvencziya-raes-%C2%BB-u-2020-rocz.html>

23. Грішнова О., Колот А. Корпоративна соціальна відповідальність як система. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку: монографія / ред. А.М. Колот. Київ, 2012. Розд. 1. С. 9–138.

24. Грішнова О.А. Брінцева О.Г. Впровадження екологічної відповідальності в практику менеджменту вітчизняних підприємств. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2013. Вип. 10. С. 12–18.

25. Карпенко О. О., Мандзюк Н. К. Соціальна відповідальність як чинник економічного розвитку вітчизняних підприємств. Ефективна економіка. 2018. № 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6219>

26. Дацко К. П., Теличко О. А. Антикорупційний комплаєнс в управлінні бізнесом. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія"*. Сер.: Господарське право. 2020, Вип. 4. С. 59–64 DOI: <https://doi.org/10.32837/chem.v0i4.128>

27. Сарахман О. М., Козьол В.Р. Функціонування комплаєнс-контролю у вітчизняній банківській справі. *Бухгалтерський облік, аналіз і аудит*. 2015. – Вип. 2. – С. 87–90.

28. Новікова О.Ф., Дейч М.Є., Панькова О.В. та ін. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки). – 2013, Донецьк : Ін-т економіки пром-сті НАН України.

29. Maggi M. Montali M. Compliance monitoring in business processes: functionalities, application, and tool-support. *Information Systems*. 2019 Pp. 209–234. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.is.2015.02.007>

30. Becker, J., Delfmann, P., Eggert, M., Schwittay, S. Generalizability and applicability of model-based business process compliance-checking approaches. A state-of-the-art analysis and research roadmap. *Business Research* 5. 2016. 221–247. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF03342739>

31. Cary Coglianese, Jennifer Nash. Compliance Management Systems: Do They Make a Difference? *Intelligence and Law*. 2020. Pp 14–27.

32. Jamali D. Corporate Social Responsibility in Developing Countries. *International Journal of Management Reviews*. 2018. Vol. 20. P. 32–61.

33. Crowther D., Lauesen L. (Eds.) *Handbook of Research Methods in Corporate Social Responsibility*. Edward Elgar Publishing, 2017. 501 p.

Received: 21/04/21
1st Revision: 28/04/21
Accepted: 11/06/21

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

Е. Березюк, асп.

Институт экономики промышленности НАН Украины, Киев, Украина

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ В СФЕРЕ АТОМНОЙ ЭНЕРГЕТИКИ УКРАИНЫ: АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Посвящено анализу социальной ответственности атомной энергетики Украины. Идентифицировано основные проблемы социальной политики НАЭК "Энергоатом": устаревшая система оплаты труда, нерешенный вопрос захоронения радиоактивных отходов, неэффективное распределение субвенций, выделенных городам – спутникам АЭС, продолжение сверхнормативного срока эксплуатации энергоблоков, коррупционные правонарушения, непрозрачные тендерные закупки. Указаны основные пути развития социальной ответственности НАЭК "Энергоатом".

Ключевые слова: социальная ответственность, мотивация персонала, комплаєнс-политика, культура безопасности.

K. Bereziuk, PhD student

Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

SOCIAL RESPONSIBILITY OF UKRAINE'S NUCLEAR ENERGY: ANALYSIS OF PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

The article is devoted to the analysis of the social responsibility of Ukraine's nuclear energy. The main problems for NNEGC Energoatom's social policy have been identified: the outdated compensation system, radioactive waste disposal, inefficient distribution of subventions allocated to NPP satellite cities, an extension of overtime operation of power units, corruption offenses, non-transparent procurement. The main ways to develop NNEGC Energoatom 's social responsibility are indicated.

Keywords: social responsibility, staff motivation, compliance policy, safety culture.

References (in Latin): Translation / Transliteration/ Transcription

1. Attitudes of Ukrainians toward nuclear energy (Results of All-Ukrainian Social Survey – 2015). National ecological centre of Ukraine. Available at: https://necu.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/Social-Survey-on-Nuclear-Energy-in-Ukraine-NECU_ua.pdf

2. Hrishnova, O. A., Mishchuk, H. Yu., Oliynyk, O. O. (2014). Social responsibility in labor relations: theory, practice, risk management: monograph, NUVHP, Rivne. – P. 217

3. Management report for 2020. NNEGC Energoatom. Available at: <https://www.energoatom.com.ua/uploads/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F%202020.pdf>

4. Non-Financial Report 2019. NNEGC Energoatom. Available at: http://www.energoatom.com.ua/uploads/2020/web_EA_19_s.pdf

5. Labor Contract NNEGC "Energoatom" 2019 – 2020. Available at: https://www.energoatom.com.ua/uploads/others/kd_2019_2020.pdf

6. Anti-corruption program NNEGC "Energoatom" 2020. Available at: <https://www.energoatom.com.ua/uploads/2020/ap20-200508051847.pdf>

7. Anti-Corruption report 2019 NNEGC Energoatom. Available at: https://www.energoatom.com.ua/uploads/2020/%D0%A0%D0%9F%D0%97/NFR_ua_web.pdf

8. Non-Financial Report 2016. NNEGC Energoatom. Available at: https://www.energoatom.com.ua/ua/actvts-16/sustainable_development-98/non_financial_reporting

9. Anti-Corruption report 2018 NNEGC Energoatom. Available at: https://www.energoatom.com.ua/uploads/others/zvit_2018.pdf

10. The National Anti-corruption Bureau of Ukraine (2017). The corruption scheme of inflicting losses on Energoatom was exposed. Available at: <https://nabu.gov.ua/novyny/vykryto-korupciynu-shemu-zavdannya-zbytkiv-dp-energoatom-na-sumu-ponad-30-mln-grn>

11. The National Anti-corruption Bureau of Ukraine (2020). The ex-deputy and the official of NNEGC "Energoatom" were exposed for illegal profit. Available at: <https://nabu.gov.ua/novyny/eksnardepa-ta-posadovcya-naek-energoatom-vykryto-na-nepravomirniy-vygodi>

12. State Nuclear Regulatory Inspectorate of Ukraine. Available at: <https://snriu.gov.ua/news/vidano-licenziyu-dp-naek-energoatom>

13. Chernykh P. Ukrainian NPPs in 2019: results of extensive work. Publication of the National Atomic Energy Generating Company "Energoatom" – Energoatom of Ukraine №2 (49) – 2020

14. Chernobyl NPP Available at: <https://chnpp.gov.ua/ua/activity/shelter-object-transformation>

15. 20 answers about the Central Spent Fuel Storage Facility. NNEGC Energoatom. Available at: http://www.energoatom.com.ua/files/file/nformac_yniy_buklet_20_v_dpov_dey_pro_csvyap.pdf

16. NNEGC Energoatom. Available at: <http://www.energoatom.kiev.ua/ua/>

17. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. On approval of the Procedure and conditions for providing a subvention from the state budget to local budgets to finance measures of socio-economic risk compensation of the population living in the surveillance zone. 15.02.2012. № 91 Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/91-2012-%D0%BF#>

18. Nuclear and Radiation Safety in NNEGC Energoatom. Annual Report 2020. Available at: http://www.energoatom.com.ua/uploads/2021/_2020_.pdf

19. Management report for 2018. NNEGC Energoatom. Available at: <https://www.slideshare.net/energoatom/2018->

20. Draft Law "On Amendments to the Budget Code of Ukraine 04.12.2019 №2526 Available at: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=67531

21. The Accounting Chamber. Report "On the results of the effectiveness audit of the subventions use from the state budget to local budgets – 2020" Available at: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2020/3-1_2020/Zvit_3-1_2020.pdf

22. Rivne NPP. Hospitals, schools, and roads: what was the RNPP subvention spent on in 2020? Available at: <https://www.mpp.rv.ua/likarni,-shkoli-ta-dorogi-na-shho-bula-vitrachena-%C2%ABsubvencziya-raes%C2%BB-u-2020-roczi.html>

23. Kolot A.M., Grishnova O.A., etc. Social responsibility: theory and practice of development. Kyiv: 2012, KNEU.

24. Grishnova, O.A., & Brintseva, O.G. Introduction of environmental responsibility into the practice of management of domestic enterprises. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*. 2013, Pp. 12-18.
25. Karpenko O.O., Mandzyuk N.K. social responsibility as a factor of domestic enterprises economic development Efficient economy. 2018. № 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6219>
26. Datsko K.P., Telichko O.A. Anti-corruption compliance in business management. *Bulletin of the Chernivtsi Faculty of the National University "Odesa Law Academy". Series: Commercial Law 4*. 2020, pp. 59-64
27. Sarakhman, O.M. Functioning of compliance banking control. *Accounting, analysis and audit*. Issue 2. Pp. 87–90, 2015
28. Novikova O.F., Deich M.E., Pankova O.V. etc. Diagnosis state and prospects of social responsibility in Ukraine (expert estimation)]. *Donetsk: Institute of the Economy of Industry of the NAS of Ukraine*, 2013
29. Maggi M., Montali M. Compliance monitoring in business processes: functionalities, application, and tool-support. *Information Systems*. 2019 Pp. 209–234. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.is.2015.02.007>
30. Becker, J., Delfmann, P., Eggert, M., Schwittay, S. Generalizability and applicability of model-based business process compliance-checking approaches. A state-of-the-art analysis and research roadmap. *Business Research* 5. 2016. 221–247. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF03342739>
31. Cary Coglianese, Jennifer Nash. Compliance Management Systems: Do They Make a Difference? *Intelligence and Law*. 2020. Pp 14–27.
32. Jamali D. Corporate Social Responsibility in Developing Countries. *International Journal of Management Reviews*. 2018. Vol. 20. P. 32–61.
33. Crowther D., Lauesen L. (Eds.) *Handbook of Research Methods in Corporate Social Responsibility*. Edward Elgar Publishing, 2017. 501 p.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2021; 2(215): 31-40

УДК 342.1

JEL classification: A10, F68, I18, Z18

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2021/215-2/4>

А. Жуковська, канд. екон. наук, доц.

ORCID ID 0000-0003-0891-1952

Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, Україна,

О. Длугопольський, д-р екон. наук, проф.

ORCID ID 0000-0002-2040-8762

Західноукраїнський національний університет,

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Тернопіль, Україна,

О. Кошулько, канд. екон. наук, доц.

ORCID ID 0000-0003-1571-2695

Університет імені Альфреда Нобеля, Дніпро, Україна

ПОЛІТИКА СУВЕРЕНІЗМУ ЗА УМОВ ПАНДЕМІЇ COVID-19: УНІФІКАЦІЯ VS ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ

Проаналізовано протиріччя у сучасній системі світоустрою, де, з одного боку, активно підживлюються ідеї глобалізму, а з іншого – поширюється політика суверенізму окремих держав світу. Досліджено напрями впливу глобальної пандемії на ці протиріччя та їхнє загострення. Методика досліджень, що була використана у статті, базувалася на науковій дескрипції та логіко-дедуктивному підході, були використані дані Всесвітньої організації охорони здоров'я та низки звітів різних країн світу, які систематично оновлюються протягом періоду панування пандемії в глобальній економіці. У сучасному світі продовжується протистояння між поширенням політики суверенізму та ідеї глобалізму, однак, як доводять результати дослідження, поширення пандемії COVID-19 значною мірою спричинено розвитком глобалізації, відкритістю економік світу, а також зростаючою на цій основі конкурентоспроможністю.

Ключові слова: COVID-19, суверенізм, публічна політика, уніфікація, глобалізм.

Актуальність теми дослідження. Глобалізація, яка набула поширення наприкінці XX – початку XXI ст., спричинила масштабні зміни, пов'язані з поглибленням взаємозалежності національних економік та їхнім взаємопроникненням, формуванням міжнародних виробничих комплексів поза національними кордонами, послабленням можливостей національних держав щодо формування незалежної економічної політики, розширенням масштабів обміну та інтенсифікацією процесів руху товарів, капіталів, трудових ресурсів, створенням інституцій міждержавного регулювання глобальних проблем, тяжінням світової економіки до єдиних стандартів, цінностей, принципів функціонування, що базуються на ідеях універсалізму. Універсалізм визнає свободу і справедливість як важливіші цінності. Натомість суверенізм, що поширився як фундаментальна течія на початку XXI ст., протистоїть міжнародному праву і наголошує на тому, що національні інтереси держав є важливішими за загальноцивілізаційні ідеали (інтереси людства).

Постановка проблеми. Традиційно суверенітет визначається як політико-правова властивість державної влади, що виражається в її верховенстві на своїй території (внутрішній аспект) і незалежності в міжнародних відносинах (зовнішній аспект). Держави виступають як територіально-політичні організації, що встановлюють

межі свого владарювання саме завдяки суверенітету [14; 22]. Однак поглиблення глобалізаційних процесів та утвердження наднаціональних об'єднань позбавляють держави права верховенства влади на власній території й незалежності в міжнародних відносинах як основних ознак суверенітету. З набуттям членства в будь-якому наднаціональному угрупованні держава добровільно делегує частину своїх повноважень його наднаціональним інституціям, тим самим обмежуючи себе у праві приймати важливі рішення в тій чи іншій сфері суспільного життя. Отже, ставиться за мету показати на прикладі пандемії COVID-19, як національні економіки крок за кроком відходять від ідей глобалізму та перетворюються в адептів суверенного соціально-економічного і політичного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В англійській мові термін "суверенізм" уперше був ужитий в контексті руху за незалежність канадської провінції Квебек ("*Mouvement souverainiste du Québec*") ще у 1960-х рр., коли він втілював ідею національної незалежності. У цьому контексті суверенізм можна розглядати в тісному взаємозв'язку з сепаратизмом [33]. У термінологію ж ЄС поняття "суверенізм" увійшло на початку 2000-х рр. з "легкої руки" А. Гіно – радника колишнього президента Франції Н. Саркозі, який вислов-